

QUICO MIRALLES

(Tele)treball i ciutat(s) en l'era postpandèmia

Un informe de les Nacions Unides assegurava el 2018 que el 68 % de la població mundial viurà en ciutats l'any 2050; un increment de la taxa d'urbanització que es donaria sobretot a Àsia i Àfrica; això semblava consistent amb el que ha vingut passant els últims segles i, especialment, durant el segle XX i principis del XXI. De fet, a continents com Europa, que tenen una pauta de desenvolupament més prolongada, aquesta taxa acostuma a vorejar el 80 %. La concentració de població, però, no és un sinònim immediat de desenvolupament i molt menys de sostenibilitat: la concentració de megalòpolis de creixement desordenat ocasiona importants problemes de bosses de pobresa, pol·lució i condicions de vida insalubres: Ciutat de Mèxic, São Paulo, el Caire, Lagos, Calcuta o Dhaka en són bons exemples. De fet, són coneguts els esforços del govern xinès per frenar i controlar la migració de la ciutat al camp per garantir un creixement urbà més progressiu. El fet que l'únic cas d'èxit en aquesta matèria vinga d'una societat autoritària amb una economia dirigida per l'Estat és significatiu.¹

Tot just fa un any, però, vam patir el sotrac de la Covid-19, i després dels primers mesos de sorpresa i confinament dur van començar a succeir-se les notícies de premsa i les previsions més o menys fantasioses segons les quals les ciutats dels

Francesc Miralles Borrell (Xàbia, 1988) llicenciat en Dret (UV) i en Ciències Polítiques (UOC) es dedica professionalment a la consultoria en comunicació i en polítiques públiques per a partits, empreses i institucions. Ha escrit *De Ciutadans a Ciudadanos, la otra cara del neoliberalismo* (Akal, 2015) i distints capítols en obres col·lectives. Presenta i coordina els programes de ràdio La Paella Rusa i Greuges Pendants i col·labora habitualment en mitjans com Àpunt, LevanteTV, *ElDiario.es*, *CTXT*, *El Temps* i *Valencia Plaza*

¹ Rafael Poch de Felíu: *La actualidad de China: un mundo en crisis, una sociedad en gestión*, Barcelona, Crítica, 2009

països desenvolupats es buidarien per donar lloc a un nou èxode rural a la cerca d'espais més amples i més nets. A això va contribuir sens dubte la sensació subjectiva d'ofegament que havien produït els confinaments durs del principi: va deixar al descobert la desigualtat en l'accés a l'habitatge digne, i els efectes prolongats sobre la salut mental dels confinaments i de les restriccions, allò que se'n diu *fatiga pandèmica*, encara estan per descobrir en tota la seua dimensió. Però és una qüestió, d'acord amb el que sabem, almenys dels països desenvolupats on tenim dades, que no respon només a percepcions subjectives: d'acord amb dades d'Eurostat recollides per Euronews sobre l'increment de mortalitat de 2020 a 31 estats europeus —siga directament per la Covid-19 o pels efectes derivats del col·lapse del sistema sanitari— els principals increments de mortalitat se situen en àrees d'alta densitat, amb població més envellida.

Això, *a priori*, quadra amb el que sabem sobre la transmissió del virus: espais tancats i petits, transport públic, etcètera. Però si mirem amb més detall la mortalitat es concentra especialment entre persones amb rendes baixes i molt especialment immigrants. De fet, un estudi de *The Lancet* centrat al Regne Unit i els Estats Units apuntava que en cas de ser immigrant hi havia el doble de possibilitats de ser hospitalitzat per Covid-19 o de morir que la mitjana de la població.² Suposant que l'accés al sistema sanitari és més o menys uniforme —que en el cas dels Estats Units és molt suposar, però les dades no semblen ser massa diferents de les que trobem a Europa— i que no sembla que el virus afecte de forma diferent segons l'ètnia i el color de la pell sembla plausible imaginar que els factors extra de contagi han d'estar en les condicions de vida: els immigrants acostumen a viure en habitatges més massificats, en molts casos en règim de família extensa i, finalment, compten amb menys espais i equipaments a l'aire lliure pel tipus de barris on viuen.

En aquesta matèria hi ha una diferència substantiva de comportament entre els països emergents d'Àsia i Amèrica Llatina i la d'Europa i els Estats Units: si que s'observa un èxode rural significatiu a països emergents —hi ha dades singularment interessants per a l'Índia³ i el Brasil⁴— tant per causes estrictament sanitàries

² Irene BENEDICTO: *El primer año de pandemia en datos: la Covid-19 no mató a los europeos por igual*, en línia a: <<https://es.euronews.com/2021/02/24/el-primer-ano-de-pandemia-en-datos-la-covid-19-no-mato-a-los-europeos-por-igual>> (consulta: 20-5-2021)

³ D. GUPTA; D. BISWAS i P. KABIRAJ: *COVID-19 outbreak and Urban dynamics: regional variations in India*. *GeoJournal*, 2021

⁴ C. M. CASTELO BRANCO FORTALEZA; R. B. GUIMARÃES, R. C. CATÃO, C. P. FERREIRA, G. BERG DE ALMEIDA, T. NOGUEIRA VILCHES i E. PUGLIESI: *The use of health geography modeling to understand early dispersion of COVID-19 in São Paulo, Brazil*, *PLoS ONE*, 16(1), 2021

com per la caiguda de l'activitat econòmica i subseqüent desocupació. En tots dos casos les pautes de migració i retorn a zones rurals expliquen bastant les dinàmiques de contagi i mortalitat no només al llarg de 2020 sinó també el 2021.

Per als Estats Units, al contrari, no hi ha evidència d'una dinàmica equivalent. Si bé s'hi detecta una tendència de fugida residencial d'àrees urbanes cap a altres suburbanes o rurals no és ni de bon tros tan significativa com als països emergents i pot llegir-se més aviat com una aturada durant 2020 de la dinàmica migratòria de les àrees rurals cap a les urbanes que és una constant en la història del país, la qual cosa té com a resultat un saldo migratori negatiu.⁵ Un fet similar pot dir-se d'Espanya, on destaquen especialment alguns municipis costaners del País Valencià. Amb dades de finals de l'estiu de 2020 —les consolidades a final de 2020 no s'aporten fins a començament de 2022— algunes localitats costaneres havien registrat increments significatius de població: més de 500 residents a Dénia i Calp i més de 400 a Benicàssim; a Gandia, al contrari, no superaven els 120.⁶ En la majoria dels casos, es tractava de ciutadans madrilenys amb segona residència; bé jubilats bé amb possibilitat de teletreballar. És curiós, però, que les xifres no siguin gaire diferents dels saldos migratoris positius de 2019 de les mateixes ciutats: només que amb l'activitat econòmica aturada els nous residents provenien d'una font distinta. Així, amb les poques dades que disposem encara, podem elucubrar que les dinàmiques als estats desenvolupats són distintes, molt lluny de les previsions d'èxode rural i més relacionades amb el fet de com l'aturada de l'activitat econòmica afecta els fluxos tradicionals.

No poden saber si els nous residents a les ciutats costaneres han vingut per quedar-s'hi o si la seua migració té un caràcter conjuntural i/o oportunista —per tal d'evadir les restriccions de mobilitat vinculades a la pandèmia—, però el que és cert és que la pandèmia ha posat en relleu l'emergència del teletreball com a possibilitat per a distints sectors productius i de retop un qüestionament de l'organització de la producció, com apunta la introducció en l'agenda mediàtica de la jornada de 4 dies o 32 hores, en una dinàmica de reinvençió de les pautes de control i disciplinament laboral tradicionals. D'acord amb dades de l'EPA, fins a dos milions de treballadors

⁵ Stephan WHITAKER: *Did the COVID-19 Pandemic Cause an Urban Exodus*, Federal Reserve Bank of Cleveland, 2021

⁶ Carlos PLA: *Aumentan los empadronamientos en la costa valenciana, un oasis para los trabajadores ante la Covid-19*, en línia a: <https://www.niusdiario.es/sociedad/aumentan-empadronamientos-costa-valenciana-oasis-teletrabajadores-coronavirus_18_3019545234.html> (consulta: 20-5-2021)

teletreballaren en el segon semestre de 2020 algun dia de la setmana —ja passat el pic del primer confinament—, el que correspon aproximadament a un 10 % de la població activa; abans de la Covid-19 n'eren aproximadament la meitat.

Atès que la mitjana europea de teletreballadors sobre població activa és del 21,7 % sembla que hi ha un ampli marge per a l'expansió del teletreball en el nostre entorn immediat. La translació immediata de les xifres europees o d'estats econòmicament més dinàmics és un pèl tramposa per la distinta composició socioeconòmica —el turisme, els serveis de baixa qualificació i el perfil d'indústria imperants a Espanya no semblen, almenys intuïtivament, especialment propicis per al teletreball si els comparem amb els sectors amb pes específic a Alemanya, Dinamarca o els Països Baixos, per posar tres exemples dins la Unió Europea— però si que és cert que hi ha un ampli marge per a l'expansió del fenomen que té a veure amb elements culturals i d'implementació tècnica.

Certament, la Covid-19 ha esperonat la implementació de plans de teletreball en moltes empreses de serveis avançats i, especialment, en les Administracions Públiques espanyoles que fins a 2020 no existien o estaven en estat molt embrionari. El pla per a l'Administració General de l'Estat, per exemple, contempla fins a tres dies de teletreball a la setmana per als llocs que per la seua naturalesa —que no siguin d'atenció al públic presencial, per exemple— puguen permetre's aquesta transició. La Generalitat valenciana i les diputacions provincials, per posar dos exemples més, estan aprovant plans en una lògica similar, amb fortes reticències administratives i polítiques a acceptar el teletreball més de dos o tres dies per setmana laboral. Casos molt semblants els trobem en grans empreses automobilístiques, farmacèutiques i altres que tenen llocs de treball susceptibles de passar-se al teletreball: es planteja la possibilitat de fer-ho un o dos dies per setmana, màxim tres. En pocs casos, siga en el sector privat i menys encara en el públic s'han posat sobre la taula opcions de teletreball total o una presencialitat mínima d'un dia cada setmana.

Atès que la pràctica totalitat d'aquestes feines d'alta qualificació i conseqüent gratificació salarial es concentren a les grans ciutats i àrees metropolitanes —pensem per exemple que el 42 % del total dels treballadors de l'Administració General de l'Estat estan a la Comunitat de Madrid, així com hi tenen la seu més del 40 % de les empreses espanyoles que superen els 1.000 treballadors⁷—, es fa difícil imaginar com un teletreball de tres dies per setmana pot canviar decisivament les pautes de

⁷ Pablo ALLENDE NIETO: Agenda Pública, *La concentración institucional en Madrid como fuente de desigualdad*, en línia a: <<https://agendapublica.es/la-concentracion-institucional-en-madrid-como-fuente-de-desigualdad/>> (consulta: 20-5-2021)

residència efectiva del gruix de treballadors públics i privats: no és probable que es moguen lluny de l'àrea d'influència metropolitana coberta pel transport de rodalia, les carreteres d'alta capacitat o dels trens d'alta velocitat —en direcció a capitals de província que exercisquen com a ciutats dormitori. Més que dinàmiques radicalment noves, sembla que ens trobem davant d'una accentuació de la lògica de centrifugació de la població pròpia de les grans àrees metropolitanes, molt vinculada a l'escassetat d'habitatge assequible i a les demandes d'espai.

Així, la possibilitat de mobilitat dels treballadors públics i privats susceptibles de teletreballar —que habitualment estan en correlació amb un perfil educatiu i ingressos més alts— té a veure més aviat amb un model d'habitatge dispers, siga per un canvi de residència efectiu o, com hem vist en el cas de la pandèmia a propòsit del País Valencià i les poblacions costaneres —que també va fer-se present de forma similar en el cas de Catalunya per a la Costa Brava, l'Empordà i els Pirineus— molt vinculat a patrons de segona residència, és a dir, més a prop del sector turístic que de la promoció urbana tradicional. De fet, les polítiques proposades a Espanya al voltant del foment del teletreball i, especialment, de la captació de nous teletreballadors de perfil internacional estan vinculades directament al sector turístic i a la debilitat que ha mostrat que té durant la crisi de la Covid-19. El pla més avançat, el del govern de Canàries per fomentar l'arribada de 30.000 treballadors a les illes és afavorit i coordinat per Turisme Canàries.⁸ Al País Valencià tenim una feble evidència al respecte, però els casos que n'hi ha —com un espai de *coliving* de teletreballadors a Xàbia— estan vinculats a l'aprofitament en temporada baixa d'establiments hotelers que recuperen la seua funció en els pics de demanda del turisme tradicional —estiu, Setmana Santa, etcètera.⁹

El principal vector de l'arribada de teletreballadors sobre el qual tenim dades són les comunitats de nouvinguts estrangers més o menys permanents, procedents majoritàriament d'estats del centre i el nord d'Europa i establerts a l'entorn de destins turístics desenvolupats —les comarques costaneres de la província d'Alacant i la ciutat de València, molt majoritàriament—. Entre els factors interessants, les comunitats de nouvinguts tenen un poder de prescripció elevat sobre els seus com-

⁸ Govern de Canarias: *Canarias aspira a convertirse en destino base en Europa para remote workers*, en línia a: <<https://www3.gobiernodecanarias.org/noticias/canarias-aspira-a-converterse-en-destino-base-de-europa-para-remote-workers/>> (consulta: 20-5-2021)

⁹ «El Sun and Co de Xàbia premiado como uno de los mejores coliving del mundo para teletrabajo», *Alicante Plaza*, en línia a: <<https://alicanteplaza.es/el-sun-and-co-de-xabia-premiado-como-uno-de-los-mejores-coliving-del-mundo-para-teletrabajo>>

patriotes: la majoria d'ells declaren rebre visites des de la seua ciutat o país d'origen de dos a quatre vegades a l'any de mitjana. Entre els elements que més solen valorar estan les connexions aeroportuàries i la qualitat de vida en un sentit més urbà —seguretat ciutadana, serveis públics, etc.—; entre les que més demanen, més accés a la comunitat local tant en termes socials com econòmics.¹⁰

Una de les aportacions més interessants en la matèria arriba des dels Estats Units i apunta en la mateixa direcció. En un article recent, Amy Liu, investigadora del *Brookings Institute* —prestigiós *think tank* liberal (entenent liberal en el sentit nord-americà de progressista) amb seu a Washington DC— apuntava que les ciutats post-Covid-19 haurien d'estructurar-se i repensar-se en funció dels seus perfils de treballadors actuals i les seues necessitats, i no enfocar-se principalment a atreure'n de nous.¹¹ En unes altres paraules, es mostra escèptica sobre la possibilitat que l'emergència del teletreball force grans fluxos migratoris precisament en un país que sempre ha comptat amb migracions internes camp-ciutat i entre estats molt per sobre de les europees i ja no diguem de les espanyoles.

Liu convida a pensar, en canvi, en la possibilitat que l'expansió ni que siga parcial del teletreball i els canvis d'usos que ja detectem en empreses grans i administracions —horaris flexibles, reduccions de jornada, conciliació familiar— pot fer repensar la dinàmica de moviment de persones a l'interior de les mateixes ciutats i àrees metropolitanes: les grans oficines i centres de treball als afores o als centres de negocis d'ús exclusiu tindran menys rellevància i, en canvi, guanyaran pes els espais de treball més petits i flexibles més acostats als propis habitatges, que en la mesura que siga possible s'hauran de condicionar millor per poder-hi treballar: ens referim a cafeteries, parcs, biblioteques, centres socials o oficines compartides. Així, el teletreball i els canvis d'usos haurien de servir, per a l'autora, per pensar en ciutats més habitables i amb millors equipaments per al conjunt, i no un objectiu en si. És un tema recurrent: el sociòleg novaiorquès Eric Klinenberg defineix aquests equipaments, que ell exemplifica amb les biblioteques, com a *infraestructura social*, i els identifica com el principal condicionant per a l'existència d'una societat civil robusta i dinàmica.¹²

¹⁰ Francesc MIRALLES (coord.), María CABALLERO i Andrea KRUTHOF: *Comunitats transnacionals i transformacions del treball a l'era de la globalització*, València, Labora, 2018

¹¹ Amy LIU: *The right way to rethink cities for post-covid work*, en línia a: <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-04-09/the-right-way-to-rethink-cities-for-post-covid-work?ref=iwSCf8Wa>> consultat el 20 de maig de 2021

¹² Eric KLINENBERG: *Palaces for the People: How Social Infrastructure Can Help Fight Inequality, Polarization, and the Decline of Civic Life*, Nova York, Random House, 2018

En el mateix sentit, Liu fa referència a un informe de la mateixa institució Brookings,¹³ segons el qual la densitat urbana és el principal element predictor de la innovació i el dinamisme econòmic; innovació que d'acord amb els seus estudis i sempre parlant del cas dels Estats Units, s'ha produït fonamentalment en cinc àrees metropolitanes costaneres que destaquen per la concentració d'universitats, activitat econòmica... i espais físics d'interacció. Una lògica de densitat que la investigadora nord-americana transporta a la lògica especial de les àrees metropolitanes mateixa: els treballs de l'economia del coneixement —que són els que implícitament s'intenta atreure amb aquest interès pel teletreball i similars— tendeixen a concentrar-se al centre de les àrees urbanes i, fins i tot parlant de suburbis, una peça important en l'imaginari urbà als Estats Units d'Amèrica, dins els més densos entre aquests. Una lògica, per cert, en la qual no deixa de banda les àrees rurals: el seu dinamisme econòmic està també vinculat a la densitat i cohesió urbana, que té un efecte positiu sobre el medi ambient, en tant que resulta més eficient en termes d'ús de territori i ús energètic i que, alhora, permet aprofitar-se d'una demanda com és la proximitat a escala humana.

Malgrat que ha passat més d'una dècada, el document més avançat en matèria de planificació del creixement urbà a l'Estat espanyol continua sent el Pla Territorial Metropolità de Barcelona, elaborat el 2010.¹⁴ Aquest document apuntava, encara enmig de la crisi de 2008 i quan els pitjors efectes d'aquesta encara no s'havien fet sentir, que d'acord amb les seues previsions per als anys següents una bona part del creixement de la regió metropolitana de Barcelona tendria a concentrar-se en municipis petits, amb dimensió insuficient per garantir la dotació de certs serveis i equipaments; i que com a conseqüència la majoria de nous desenvolupaments previstos es trobarien lluny de les estacions de ferrocarril, un fet que tendria a incrementar la dependència dels mitjans de transport individual com l'automòbil. En definitiva, s'hi advertia contra un model d'ocupació extensiva del sòl que en convertiria en inviable el funcionament com a sistema urbà —i de retruc, el faria menys sostenible. El pla recomanava, al capdavant, el desenvolupament i la consolidació de les trames urbanes existents per assolir llimdars de densitat mínims per tal de garantir els serveis i equipaments a què feia referència anteriorment —escoles,

¹³ Roberth D. ATKINSON, Mark MURO i Jacob WHITON: *The case for growth centers: How to spread tech innovation across America*, Washington DC, Brookings, 2019

¹⁴ Pla Territorial Metropolità de Barcelona, en línia a: <http://gencat.cat/territori/plans/PTMB_aprovacio_definitiva/01_MEMORIA_GENERAL/Memoria_general_Part_II_Escenaris_reptes_alternatives.pdf> (consulta: 20-5-2021)

biblioteques, parcs o simples cafeteries i oficines obertes al carrer. Això significa ordenar i prioritzar a escala metropolitana on s'ha d'anar el creixement urbanístic, és a dir, on s'han de construir els habitatges i equipaments.

En un article recent orientat a la participació en el Pla Estratègic Metropolità de Barcelona la catedràtica de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, Carme Miralles Guasch, aprofundia en els problemes ja observats una dècada abans i hi feia èmfasi en la qüestió de la mobilitat i, concretament, en el paradigma de la «Ciutat dels 15 minuts» —que és la xifra per a unes ciutats i pobles habitables en què la majoria dels serveis i equipaments necessaris al veïnat es troben a 15 minuts a peu des de la seua residència— i com la dispersió urbana i el desplaçament en cotxe n'acaba sent el principal enemic.¹⁵ La professora Miralles Guasch observa que en l'actualitat bona part de les estacions de ferrocarril de l'àrea de Barcelona —fora del centre estricte— estan envoltades per pàrquings dedicats a cotxes privats. Així, diu, es perd l'oportunitat d'envoltar-les de serveis i convertir les estacions en caps de nodes urbans alternatius dins una ciutat més policèntrica, mentre es dona prioritat al cotxe. De fet, i segons David Lois, professor de Psicologia Social a la UNED, el 50 % dels desplaçaments amb cotxe a l'Estat espanyol corresponen a distàncies de menys de 5 km. La relació entre baixa densitat i primacia del cotxe difícilment es resoldrà amb el cotxe elèctric.¹⁶

Aquesta lògica de la densitat, la cohesió i la infraestructura social ha tingut el seu correlat amb l'anàlisi econòmica mitjançant l'economia territorial. L'economista Giacomo Becattini va identificar en l'àmbit de la seua Itàlia natal configuracions econòmiques que escapaven a les explicacions de l'ortodòxia econòmica segons la qual el desenvolupament econòmic havia d'anar lligat sempre a grans ciutats i grans empreses; és a dir, que l'únic element decisiu foren les economies d'escala. La gran aportació de Becattini, el concepte de *districte industrial*, va més enllà de la idea tradicional de clúster —que només imagina una agrupació d'empreses d'un sector determinat— per posar sobre la taula les empreses i la realitat productiva en

¹⁵ Carme MIRALLES-GUASCH: *El transport públic en la quotidianitat dels residents a l'àrea metropolitana*, en línia a: <<https://barcelonadema-participa.cat/pages/paper-accessibilitat>> (consulta: 20-5-2021)

¹⁶ Silvia AYUSO i Miguel Ángel MEDINA: *Francia se propone dar ayudas para cambiar coches viejos por bicis mientras España lo fia todo al coche eléctrico*, *El País*, en línia a: <<https://elpais.com/clima-y-medio-ambiente/2021-04-16/francia-propone-ayudas-para-cambiar-coches-viejos-por-bicis-mientras-espana-lo-fia-todo-al-coche-electrico.html>> (consulta: 20-5-2021)

relació amb el territori, és a dir, amb la seua gent, les interaccions socials i el coneixement —sovint informal i no codificat— que el veïnat atresora.

Així, la capacitat de compartir mà d'obra, contactes, accés a serveis especialitzats o simplement espais de socialització incentiva dinàmiques de col·laboració a més de competició i possibilita petits miracles on pobles o comarques relativament aïllats o poc poblats obtenen una gran especialització i, fins i tot, una gran capacitat innovadora i exportadora en productes concrets. El País Valencià ens ofereix un bon grapat d'exemples de sistemes policèntrics de petites empreses ben exitosos: el joguet i el plàstic de la Foia de Castalla, el tèxtil d'Alcoi i Ontinyent, els gelats i torrons de Xixona, la ceràmica de la Plana de Castelló, les bosses de Gata de Gorgos i Pedreguer... uns sistemes d'organització que sabem que generen tanta o més renda per habitant que la que es dona en ciutats més grans amb sectors econòmics teòricament més avançats.¹⁷ Beccatini anomenava això *La consciència dels llocs*,¹⁸ i explica, per exemple, que els productes i materials utilitzats puguen canviar —de fer espadenyes a sabates d'alta gama en el cas d'Elx, de cabassos de llata a carros metàl·lics de compra, en el de Pedreguer...—, però que la tradició industrial s'hi mantinga i genere serveis avançats que romanen —com disseny, ajuda a l'exportació, etc.— al seu voltant: acaba sent més important la continuïtat de la tradició cultural, la comunitat i els seus espais d'interacció que les empreses i productes concrets que s'hi fabriquen. Malgrat saber això, és curiós que no tenim cap política econòmica o industrial pensada i executada a l'escala en què sabem que es desenvolupa la nostra economia: per posar un exemple sagnant, que els polígons industrials es dissenyen a escala municipal, a raó d'un per poble, ho diu pràcticament tot sobre com gestionem l'economia.

Acostant-nos a casa nostra, resulta curiós que fins i tot en l'Estratègia Territorial de la Comunitat Valenciana, aprovada el 2011 per un govern del Partit Popular que havia destacat en la seua acció de govern per promoure un urbanisme extensiu i de baixa densitat —amb algunes poques excepcions de caire funcionalista— fera una esmena almenys teòrica al model de dispersió i apostara de manera clara pel tancament de trames urbanes i la mitjana i alta densitat en l'edificació; una aposta que els governs progressistes han recollit i consolidat traslladant a la normativa

¹⁷ Jordi VILA: «Distritos industriales y renta económica: el efecto distrito-renta», *Papeles de Europa*, 32, 2019

¹⁸ Giacomo BECCATINI: *La coscienza dei luoghi. Il territorio come soggetto corale*, Roma, Donzelli Editore, 2015

sectorial. És simptomàtic que els nous macrodesenvolupaments urbanístics a l'entorn de la ciutat de València (Benimaclet, Grau, Turianova, la Torre-Sociòpolis) com fora d'aquesta —*Manhattan* de Cullera, Calp— estiguen concebudes com a complexos de torres d'alta densitat en un funcionalisme que recorda més a Xangai o Kuala Lumpur que a una ciutat mediterrània, però molt lluny de la ciutat horitzontal de vint anys enrere. És un model que acaba sent vertical en més d'un sentit: a banda de per l'aspecte que presenta, també per com es planifica per part de gestors i arquitectes com a col·lecció d'edificis singulars; però, no obstant això, no és capaç de generar ciutats vives que s'adapten a noves necessitats i canvis econòmics. No hi ha espai per comerços o vida arran de carrer, un model que el sociòleg Richard Sennett, un dels pares de la sociologia urbana, ha criticat a bastament.¹⁹

La ciutat mediterrània tradicional en la seua declinació valenciana —i la mena d'usos mixtos i vida social que incentiva— té un llarg historial de casos d'èxit i adaptació que van narrar també a la manera antiga Nèstor Novell i Josep Sorribes no fa massa anys: combinant l'ús de dades, estadístiques i coneixement acadèmic amb un coneixement directe del territori i recopilant testimonis per part dels seus habitants. El treball resultant, *Nou viatge pel País Valencià*,²⁰ emmirallant-se en la guia de viatges original que tants problemes li va causar a Joan Fuster el 1962, ofereix un mosaic molt interessant d'economies locals i les seues adaptacions productives i humanes. La magnitud i ambició del treball fa pensar en fins a quin punt la política pública i, especialment, la que fa referència a l'economia i l'empresa s'adapta molt poc a les especificitats territorials de les ciutats, comarques i àrees metropolitanes valencianes; en com els seus fluxos econòmics i demogràfics s'encavalquen i mesclen entre si i, ben sovint, escapen als mapes administratius vigents o al mapa comarcal tradicional. De fet, la mateixa Estratègia Territorial Valenciana ja recomana estructurar les polítiques públiques a un mapa d'àrees funcionals que a penes han trobat desenvolupament normatiu.

De fet, hi ha la possibilitat d'adaptar l'arquitectura institucional valenciana a aquestes necessitats sense modificar l'Estatut ni la Constitució. Així ho apunta el professor Andrés Boix:²¹ en un estudi comparat de les solucions que diverses comunitats autònomes han fet des de començament dels vuitanta 80 del segle XX a

¹⁹ Richard SENNETT: *Construir i habitar. Ètica per a la ciutat*, Barcelona, Arcàdia, 2019

²⁰ N. NOVELL i J. SORRIBES: *Nou viatge pel País Valencià*, València, PUV, 2017

²¹ Andrés BOIX PALOP: *Una nova planta per als valencians*, València, Nexa, 2013

la seua estructura territorial, constata que el model de les diputacions provincials imperant en el cas valencià no és ni de lluny una conseqüència inevitable o mecànica de l'articulat constitucional: deixant de banda les singularitats forals basconavarreses, que mereixerien un estudi específic pel seu blindatge i el seu rol específic en la recaptació fiscal, diverses comunitats autònomes han fet desaparèixer de forma total o parcial les diputacions provincials, siga pel seu caràcter uniprovincial que les ha subsumides dins les comunitats autònomes (Madrid, Múrcia, La Rioja, Cantàbria...), a l'interior de la insularitat, amb un règim d'organització propi (Balears, Canàries) i/o han esbossat models distints d'articulació interna —singularment, Catalunya en el cas de les vegueries... però també i més recentment Barcelona en el cas de la seua àrea metropolitana (2010), com hem vist anteriorment, i en el cas gallec amb el govern metropolità de Vigo-Santiago (2012).

Boix observa que la tendència europea apunta a l'existència de regions i àrees metropolitanes flexibles, fins i tot en estats de tradició centralista molt més llarga, com és el cas francès i les seues darreres reformes territorials, i que el còpia-enganxa del model de capital macrocefàlica madrilenya a les comunitats autònomes des de 1978 té a veure amb inèrcies burocràtiques, econòmiques i culturals. No hi ha res, Estatut i Constitució a la mà, que impedisca un model d'articulació i governança territorial més semblant a l'alemany, amb institucions, treballadors públics i sistemes d'ingrés i despesa repartits pel territori en comptes d'hipercentralitzats.

El model prescrit pel professor Boix va resultar avalat, tot i que amb alguns matisos, pel propi Tribunal Constitucional en la sentència 82/2020 que resolva un recurs d'inconstitucionalitat del PP contra la Llei 3/2019, de les Corts, de serveis socials inclusius de la Comunitat Valenciana, que obliga les diputacions a ajudar —i sufragar— els municipis valencians que en depenen en matèria de serveis socials. En l'esmentada sentència, el Tribunal Constitucional estableix com a vàlida i plenament constitucional la coordinació competencial per la comunitat autònoma, en tant que *a*) afecte a matèries d'interès supralocal, on estan incloses totes les competències exclusives autonòmiques, *b*) que existisquen mecanismes perquè les diputacions provincials participen en el disseny de les mesures autonòmiques de coordinació (la qual cosa no requereix unes majories clares; s'entén implícitament que n'hi ha prou que participen amb la seua presència malgrat que es troben en minoria), i *c*) respectant el principi constitucional de suficiència financera de les entitats locals, la qual cosa significa que no poden desentendre's completament dels costos de nous serveis que les diputacions provincials hagen de prestar —en aquell cas, els adreçats a municipis petits.

No res, per tant, sembla impedir, atès el precedent de la Llei de serveis socials inclusius, que la Generalitat pugua obligar a les diputacions a col·laborar financera-ment i administrativament a donar suport als Ajuntaments i/o altres instàncies de tipus comarcal, regional o metropolità que aquesta pugua generar o designar. Les competències exclusives, tal com estan definides a l'article 49 de l'Estatut d'Au-tonomia, ofereixen un marge ampli per a l'actuació política d'aquestes entitats: competències tradicionalment amb gran protagonisme de les diputacions tals com cultura, carreteres, turisme, esports, obres públiques (amb algunes excepcions) o gestió forestal són competències autonòmiques exclusives i podrien posar-se al servei d'aquestes noves institucions de gestió comarcals i/o metropolitanes. Si hi sumem altres aspectes que més o menys exerceix directament la Generalitat com ara l'ordenació del territori, habitatge, transports i mobilitat, ensenyament i salut hi ha ferramentes legals de sobra per dissenyar solucions ambicioses adaptades a les característiques del territori.

No obstant això, la llei actual (21/2018, de mancomunitats de la Comunitat Valenciana), només concep les mancomunitats com a ens de lliure associació entre municipis que poden rebre competències municipals i hi manca tant l'ambició de contemplar expressament l'assumpció de competències autonòmiques i un suport decidit en matèria financera per part de les diputacions provincials com d'instar o imaginar un mínim mapa funcional per exercir aquestes competències i governar i planificar millor el territori amb estàndards centreeuropeus. En el moment d'es-criure aquestes línies, encetar aquesta via de racionalització i planificació depèn, ni més ni menys, de l'ambició política i legislativa dels nostres governants. ◀